

УДК: 94:349.42(477.85)“192/193”

© Ігор Піддубний, Іван Попеску (Чернівці)

ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ НА БУКОВИНІ ТА УМОВИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В 20-30-Х РОКАХ ХХ ст.

У статті автори розглядають законодавчі засади проведення на Буковині у міжвоєнний період аграрної реформи. Аналізуються також порушення та складнощі, що виникали під час реалізації вимог закону про аграрну реформу.

Ключові слова: аграрне питання, аграрна реформа в Румунії, Буковина.

Піддубний І., Попеску І.

Законодательные основы аграрной реформы на Буковине и условия их реализации в 20-30-х годах XX в.

В статье авторы рассматривают законодательные основы проведения на Буковине в период между мировыми войнами аграрной реформы. В статье также анализируются нарушения и сложности, возникавшие во время реализации требований закона об аграрной реформе.

Ключевые слова: аграрный вопрос, аграрная реформа в Румынии, Буковина.

Piddubnii I., Popescu I.

The Law Basis of Agrarian Reform at Bucovina and Conditions of their Realization in 1920-1930's

The authors examine the law basis of agrarian reform at Bucovina during the interwar period. Also conditions of their realization, violations and complications which were spring up during the implementation of law regulations are examined.

Key words: agrarian question, agrarian reform in Romania, Bucovina.

В історії Румунії XIX-XX ст. аграрні відносини займали досить помітне місце і з розширенням території країни виникала проблема вирішення аграрного питання. Так, “мале об’єднання” принесло потребу проведення реформи в новоствореній Румунії, яка і була здійснена в 1864 р.¹ Проте сама реформа проведена в досить обмежених умовах створила ґрунт для виникнення суперечок та проблем у сфері аграрних відносин і на початку XX ст. питання нової аграрної реформи порушувалося знову, хоча з початком Першої світової війни воно було відставлене і знову з’явилося на порядку денному у 1917 р. Вирішувалася проблема аграрної реформи вже на початку 20-х років і стала темою для обговорення у парламенті. Разом з тим аграрна реформа стала однією з перших, що мали змінити образ “Великої Румунії”.

Питання аграрних відносин в Румунії, як і тема аграрної реформи 20-х років вже не раз порушувалися в роботах істориків, політиків та економістів. У цьому відношенні важливим є ставлення до аграрних проблем та способів їх вирішення в самій Румунії. На аграрну проблему звертали увагу румунські політики та економісти вже на початку XX ст. Особливо актуальною ця проблема стала після селянського повстання 1907 р., адже його придушення не усувало можливостей повторення таких повстань, якщо не вирішена головна проблема. Саме тому вже у 1908 р. з’являються публікації, що розкривали проблему аграрних відносин. Одна з них належала К.Гарофліду, який поруч з висвітленням становища у королівстві пропонував свій шлях вирішення проблеми². Більш ґрунтовною є інша праця цього ж автора, у якій дано відповідну оцінку діям влади наприкінці 10-х років у аграрній сфері. Тут висвітлено аграрні відносини в Румунії після реформи 1864 р., проаналізовано особливості великого, середнього та дрібного землеволодіння, розглянуто питання використання землі та організації сільськогосподарського виробництва³. Певна інформація про результати реформи за 1924 р. міститься у брошурі “Аграрна реформа та її наслідки”⁴. Проблемі аграрної реформи була присвячена і дисертація Л.Патрашкану, відомого румунського юриста та політичного діяча⁵. Підсумок проведенню аграрної реформи на Буковині у 1928 р. зробив і Ф.Добош⁶. В сучасній румунській історіографії проблема аграрної реформи в цілому висвітлена у ряді робіт. З найбільш новітніх варто відзначити “Історію румунів”, власне восьмий том цієї праці, де аналізується і процес здійснення реформи⁷. Питання проведення аграрної реформи на Буковині є однією з глав роботи Д.Гренчука “Виклики сусідства”⁸. У вітчизняній історіографії проблема аграрних відносин на Буковині у міжвоєнний період висвітлювалася у працях Г.Піддубного, І.Компанійця, В.Курила, С.Кобилянського, О.Руснака⁹. Таким чином, питання аграрної політики реформи є досить вивченим в історіографії, однак і сьогодні існує потреба звертатися до заданої теми. Саме тому мета даної статті полягає у висвітленні законодавчих підстав для проведення аграрної реформи на Буковині та реального їх застосування до буковинських умов.

Результатом Першої світової війни стало не лише руйнування економіки, але й соціальних устоїв суспільства. Як правило, гнів громадян будь-якої країни спрямовувався проти урядовців, а з подіями в Росії суспільна думка в Європі “хитнулася” у бік лівих сил. Період 1917-1921 рр. виявився часом радикальних змін у багатьох країнах. Не оминула радикалізація і румунське суспільство. Останнє перебувало під впливом важливих в історії Румунії подій. Так, “велике об’єднання” значно збільшило розміри країни, змінило чисельність та склад населення. За таких обставин з’явилися умови, виконання яких стало необхідним для збереження влади діючих соціальних класів, проведення

уніфікації та підтримання цілісності нової Румунії. Таким чином, поруч з виборчою реформою необхідною виявилася і реформа у сфері аграрних відносин¹⁰.

Власне зміна настроїв селянства, неприйняття ними позиції тих, хто нажився на війні стали причиною революційних настроїв у його середовищі. Наприкінці 10-х років ці настрої логічно пов'язували з символами війни і таким для багатьох селян став генерал А.Авереску. У квітні 1918 р. він створив нову політичну організацію, Народну лігу, яка серед інших гасел містила пункт про надання землі селянам: “Кожній селянській сім’ї по 5 гектарів землі”. Близький друг генерала, К.Аржетояну писав у своїх спогадах: “Весною 1919 р., популярність Авереску досягла свого апогею. У селах люди бачили його у снах...”¹¹. Проте досить швидко ці настрої поблякнуть, адже правління уряду генерала А.Авереску (березень 1920 – грудень 1921 р.) не дало змоги народу Румунії отримати бажане.

Тим не менше на його долю припало вирішення на законодавчому рівні умов проведення аграрної реформи в Румунії, яка за початковими своїми цифрами мала вивільнити для румунського селянства не менше 2 млн га. Про це свідчив і маніфест Консервативно-демократичної партії від грудня 1918 р., в якому зазначалося: “Було обіцяно селянам, що будуть відокремлені для них 2 млн гектарів від великої власності... Тому хотіли через формування середніх наділів у 20–100 га, досягнути утворення сильного і стійкого селянства... Тому просимо вільного руху землі; фінансового селянського кредиту, дешевого кредиту...; організації Сільськогосподарської палати; розвитку сільськогосподарської технічної освіти”. Діячі цієї ж партії у маніфесті 1919 р. наголошували: “Аграрну реформу треба довести до кінця шляхом ефективного розподілу експропрійованих земель до виправданих і чесно оплачувати експропріюваним. Основні принципи: приватна власність і справедлива компенсація”. В листопаді 1918 р. представники Націонал-ліберальної партії в своєму передвиборному маніфесті писали: “Націонал-ліберальна партія горда з того, що ті дві великі конституційні реформи: загальне виборче право і експропріація двох мільйонів гектарів від великої приватної власності здійснюються як основа Великої Румунії”¹². Однак дозволили собі зауважити, що оголошення реформи та експропріація землі у 1918 р. не викликали захоплення ні у власників землі, ні у економістів. З цього приводу К.Гарофлід кількома роками пізніше заявив, що вироблені були тільки норми експропріації землі, тоді як імпропріація проводилася за бажаннями¹³.

Загалом особливості країни у її нових межах зумовили роздільне, у законодавчому полі, проведення аграрної реформи. Власне здійснення її стало можливим лише після модифікації ст. 19 Конституції Румунії, яка оголошувала неподільною будь-яку власність¹⁴. Потрапляла під проведення реформи і включена до складу країни у листопаді 1918 р. Буковина. Остання зазнала значних збитків у роки війни, зокрема і в галузі сільського господарства. З одного боку, наслідком війни стало скорочення числа працівників у цій галузі економіки краю, а з другого, внаслідок численних реквізицій та хвороб зменшилося поголів’я худоби. Для прикладу, у Сторожинецькому повіті станом на 1917 р. поголів’я коней скоротилося в 6 разів, а рогатої худоби – у 27. По Буковині станом на 1919 р. таке скорочення поголів’я худоби є ще більш помітним. Зокрема, поголів’я коней скоротилося на 50, рогатої худоби – на 20, овець – 47, свиней – 60 відсотків. Вказані вище причини, а також нестача посівного матеріалу та незабезпеченість господарств сільськогосподарським реманентом зумовили скорочення оброблюваних земель та посівних площ. Відсутність належного догляду за посівами стала причиною низької врожайності¹⁵. Саме в такому стані сільське господарство краю опинилося напередодні проведення аграрної реформи в Румунії.

Для Буковини здійснення аграрної реформи, як і в цілому для самої Румунії ставало можливістю дещо змінити розподіл земель між власниками та користувачами. В краї значна частина земель (372,7 тис. га) перебувала у власності інституцій, юридичних та приватних осіб, серед яких перше місце займав Православний релігійний фонд (263,5 тис. га). Число власників ділянок розмірами до 3 га складало 83,89 %, причому цим користувачам належали 20,45 % оброблюваних площ. Господарі, які мали середні земельні ділянки (10-50 та 50-100 га), складали 6,01 % та володіли 20,28 % всіх площ. Землевласники великих маєтків (100-500 га та вище) складали 0,25 %, але володіли 39,48 % всіх площ. При такому поділі землі досить важливу частину аграрних відносин складала оренда, яка широко використовувалася у великих маєтках, і число орендованих земель становило 29,3 %. Щоправда, власне оренда давала певні можливості для раціонального та інтенсивного ведення господарства. При цьому різним було становище селян у провінціях Румунії, зокрема, для сусідньої з Буковиною Бессарабії основне завдання в проведенні аграрної реформи полягало в ліквідації залишків кріпацтва¹⁶.

Таким чином, аграрна реформа в Румунії мала вирішити проблему землеволодіння та проводилася у той час, коли уряд Румунії намагався знизити соціальну напругу на селі, викликану нестачею

земельних угідь. Вирішувати це питання уряд намагався таким чином, щоб уникнути революційних потрясінь у країні. Саме тому в законодавчій сфері рішення приймалися по чергово. Вперше декрет про проведення аграрної реформи на Буковині, Бессарабії та Трансильванії з'явився 6 вересня 1919 р. Вже за його положеннями селяни, що потребували землі, мали бути наділені ділянками до 4 га у рівнинній зоні та до 8 га – у гірській. На Буковині цей проект одразу ж підтримала нещодавно заснована (15 вересня 1919 р.) Демократична партія об'єднання. Його вдосконалення дозволило прийняти 13 березня 1920 р. закон про аграрну реформу в Бессарабії та 30 липня 1921 р. – для Буковини¹⁷. Необхідно визнати, що аграрна реформа в різних частинах “Великої Румунії” проводилася на різних підставах. Так, у Бессарабії вона мала подолати наслідки революційних подій 1917 р., тоді як для Трансильванії вона здійснювалася на підставі законів. Загалом і сам автор проекту реформи для Старого королівства К.Гарофлід визнавав наявність соціального та політичного впливу на зміст закону. Щоправда, для Буковини та Трансильванії не останню роль відігравав і національний фактор¹⁸.

Офіційно аграрні закони мали мету встановити новий перерозподіл оброблюваних земель, розширення громадських пасовищ та регламентацію права селян на користування лісами. В нових провінціях це мало здійснюватися в першу чергу за рахунок землевласників з числа представників національних меншин. На цій підставі планувалося на Буковині залишити великим землевласникам після вилучення від 100 до 250 га. Вилучені землі оцінювалися б згідно з цінами, які діяли до 1914 р. протягом 5 років, при відповідності 1 крони золотом 1 лею паперами. Загальну суму викупу сплачували у вигляді ренти протягом 50 років з додатковою платою 5 відсотків кожного року¹⁹.

Згідно з законом про реформу, землею наділялися певні групи населення, але в першу чергу отримували землю ті, хто брав участь у світовій війні, вдови та сироти загиблих, безземельні селяни, а також ті, що мали менше 4 га. З числа тих, кого наділяли землею, виключали осіб, які вороже ставилися до румунської держави. Розміри отриманого наділу складали 4 га, оплату за який проводили після вступу у володіння. Колоністам давали наділи в 6 га, а виплата за них здійснювалася впродовж 40 років, причому сплачувалася половина вартості землі. Для порівняння зазначимо, що у Бессарабії велике землеволодіння обмежувалося 100 га при експропріації державних та церковних землеволодінь із залишенням у власності монастирів наділів у 50 га. Вивласнена земля поділялася на ділянки розміром 6-8 га, а наділи колоністів складали 8-10 га. Плата за вивласнену землю в Бессарабії встановлювалася згідно із середнім прибутком з гектара в період від 1910 до 1914 р. і рахувалася в карбованцях золотом, які прирівнювалися як 1 до 1,6 лея паперами²⁰.

Закон про аграрну реформу, таким чином, мав і політичну, і економічну мету. Радянський дослідник проблеми В.Курило вбачав політичну сторону реформи лише у намаганні створення “сильного куркульського стану” з тим, “щоб опертись на нього в боротьбі з соціалізмом”²¹. Звичайно, що аграрно-промислова держава, якою була Румунія, повинна була створити досить міцну базу виробників у сільському господарстві, на що і була спрямована економічна частина аграрної реформи. Політична мета реформи полягала в частковому зменшенні, але не ліквідації великого землеволодіння поміщиків угорців та росіян. Пояснення цьому можна шукати лише в необхідності румунського уряду ослабити можливих політичних супротивників, які б могли чинити організований опір політиці уряду на провінції саме економічним шляхом, оскільки скорочення земельного володіння означало скорочення розмірів прибутків та відповідно сум, що виділялися на політичні цілі. Цей захід особливо важливим був для зміцнення позицій румунської влади в Трансильванії, далі за значимістю були Бессарабія та Буковина.

Підтвердженням вищевказаному служать дані про розподіл експропрійованих земель. Так, на Буковині в 1923 р. було заплановано вивласнити 82,7 тис. га, але на 1927 р. було вивласнено 74,2 тис. га, з яких до розділу було виділено 63,2 тис.га. З цих земель виділили 39,6 тис.га для наділення румунам, 14,8 тис. га – українцям та 7,7 тис. га – німцям, полякам, угорцям та іншим. За національним складом отримали землю 28 тис. румунів, 17 тис. українців та 5 тис. представників інших національностей. Згідно з даними Г.Піддубного, між цими 50 тис. осіб розділили 45 тис. га орної землі, 11 тис. га лісу та 7 тис. га сіножатей та пасовищ. Виходячи з того, яку кількість людей наділили землею за національністю, можна стверджувати, що подібний розподіл земель переслідував мету посилення румунського елемента в краї, де переважну більшість складали національні меншини. Як обґрунтування таких дій було використано той факт, що зі 115 тис. пролетаризованих селянських родин більшість складали румуни²². Одночасно при проведенні аграрної реформи на північ Буковини та Бессарабії переселяли селян з півдня Буковини та Старого королівства.

Керували проведенням аграрної реформи створені з цією метою органи, до яких належали аграрний комітет, повітова та окружна комісії, які займалися вивласненням землі. З цих інституцій

найвищою був аграрний комітет, що складався з 18 членів та був очолений міністром сільського господарства, в обов'язки якого входило вирішення всіх проблем експропріації землі. Аграрна повітова комісія була проміжною інстанцією, яка своїм складом була подібна до окружної, але приймала рішення на основі розпоряджень, зроблених окружною комісією. До складу останньої входили окружний суддя, делегат Центральної палати по проведенню реформи та по делегату від жителів села та власників землі. Про пряме призначення комісії може свідчити той факт, що всупереч закону в Трансильванії до складу комісії замість делегатів від селян та власників входили агроном та інженер-землемір. Волю подібних інстанцій виконували місцеві комісії, до складу яких входили примар, священник, вчитель та чотири вибрані представники селян, які були саме тією складовою частиною комісії, яку найлегше було схилити до виконання волі уряду. Разом з тим, делегатами обирали осіб, що лояльно ставилися до уряду та мали зацікавленість у наслідках реформи²³.

Склад закладів з проведення аграрної реформи та методи їхньої діяльності дозволяли у більшості випадків великим землевласникам саботувати проведення реформи, продаючи землі, приховуючи дійсний розмір маєтку. Засобом відтягнення проведення реформи було оскарження поміщиками перед вищими інстанціями рішень окружних та повітових комісій. Внаслідок затягнення аграрної реформи на Буковині з 270 тис. осіб, що потребували наділення землею, отримали її близько 50 тис. чоловік, а в ряді випадків селяни навіть втратили частину тієї землі, що була в їх користуванні. Разом з тим невелике число наділених землею пояснювалося також проведенням колонізації, проте остання не виконала повністю поставлених перед нею завдань, і частина селян повернулася на батьківщину²⁴.

Тогочасна румунська преса та публіцистичні видання представляли реформу як “справжню аграрну революцію”, внаслідок якої в сільському господарстві було б здійснено перехід від латифундій до малого та середнього землеволодіння. На нашу думку, подібні заяви, як і заяви про підвищення врожайності та якості культур після проведення реформи, були пропагандистським кроком, розрахованим на світову громадську думку, хоча б тому, що селянське землеволодіння зросло незначно, а велике втратило лише 16,8 відсотка угідь, малим було число тих, що отримали землю тому, що частина володіла землею на правах оренди²⁵. Методи проведення реформи породили численні зловживання при розділі землі, посилили злиднівства та хабарництво членів комісій. Наслідки аграрної реформи відбилися на економічному становищі селян в період економічної кризи, а сама реформа лише тимчасово пригасила існуючі суперечності на селі та заклала ґрунт для проявів невдоволення наслідками та способом проведення реформи²⁶.

Закон від 30 липня 1921 р. визначав експропріацію пасовищ і сінокосів, що належали приватним землевласникам, які “перебільшували необхідну земельну частку, необхідну для випасу наявних корів, у співвідношенні з землею, що залишилась після експропріації”. Варто зазначити, що законом від 30 липня 1921 р. не передбачали експропріацію лісів. Лише у липні 1924 р. було здійснено експропріацію в Старому королівстві у розмірі 19150 га.²⁷ Для створення та поповнення пасовищ громади передбачалася експропріація луків більших за 10 га. Їх власники натомість отримували таку ж кількість гектарів лісу. Якщо попередні закони ставилися до експропріації поблажливіше, то закон від 30 липня надавав їй характеру обов'язковості.

Важливою характеристикою законів липня 1921 р. було встановлення точних правил для здійснення імпропріації. В період між експропріацією та завершенням формальностей щодо імпропріації землі продовжували орендуватись селянами, які були в складі “товариств”; кожен її член платив ренту лише за ту землю, яку оброблював. Імпропріація мала розпочатись незадовго після експропріації. Переваги при розподілі надавались демобілізованим (до них входили і інваліди), вдовам війни з дітьми, фермерам, позбавленим землі, або фермерам, які мали менше 5 га, сиротам війни²⁸. Кількість землі визначалось за регіонами від 3,5 до 5 га. Ті, які не могли отримати землю в своїй комуні, могли її отримати в іншому повіті, де запити на імпропріацію були меншими, – тут могли отримати землю у розмірі 7–8 га.

Закон передбачав певне обмеження (купівлі-продажу) імпропрійованих земель, яке набирало чинності одразу після повної її оплати; якщо здійснювався продаж землі, то лише у повному його розмірі. Експропрійовані землевласники отримували значну компенсацію. Одну частину надавала держава (~30%), решту платили селяни готівкою (протягом 50 років).

Липневі аграрні закони 1921 року, як будь-яка реформа, становили продукт революційних битв, результат зіткнень сил домінуючих кіл і робітничих мас, але, з другого боку, були результатом зіткнень різних течій і груп усередині пануючого класу. Консервативно-прогресистська партія, яка ще в 1919 р. виступала за збереження великої власності, була згодна з прийняттям остаточного законодавства аграрної реформи. Цереністська партія висловила за розширення експропріації і

навіть безлімітну експропріацію, але на практиці підтримувала проект часів міністерства І. Мігалаке, що передбачав ширшу експропріацію, ніж ту, що пропонував уряд Авереску, а також менші розміри компенсації. Національна партія разом з урядом Авереску дійшли до порозуміння щодо головних проблем аграрної реформи в Трансильванії.

З офіційних даних відомо, що експропріація найбільше розгорнулася у перших роках дії закону 1922–1923 рр., коли було експропрійовано ~ 3 млн га. На 1 березня 1924 р. експропріації підлягали ~ 6,4 млн га, між березнем 1924 і січнем 1925 року спостерігається певний спад експропріації, після чого в 1926–1937 рр. еволюціонує і піднімається до позначки 6 млн га²⁹. Досліджуючи всі статистичні дані, можна сказати, що внаслідок аграрної реформи було експропрійовано ~ 2/3 оброблюваної землі, яка перевищувала 100 га (як державних, так і приватних), підданих експропріації³⁰. Компенсація або відшкодування уявляли собою великий тягар для селянства. Але треба відзначити, що плани ревальвації лея, розвинені урядом під час прийняття законів аграрної реформи, зазнали краху. В наступні роки лей продовжував знецінюватись.

Один з основних пунктів аграрної реформи стосувався експропріації землі, тому принципи експропріації з відшкодуванням великим власникам та імпропріації селян набули чинності закону. На значній території країни перейшли до проведення експропріації, до визначення розмірів компенсації, до тимчасової імпропріації селян, обов'язкової передачі частини маєткових земель у користування селянам в обмін на невелику ренту. Так розпочалось узаконення і здійснення аграрної реформи – були підготовлені важливі зміни у розподілі прав власності на землю і таким чином – у структурі аграрних відносин. Для здійснення реформи були також необхідні остаточні визначення норм експропріації та імпропріації по всій країні. Затримка з імпропріацією селян у 1919–1921 рр. була зумовлена чварами в урядових колах, пов'язаними з наданням концесій селянам і особливо бажанням урядовців відкласти фінальне вирішення питання про ціну експропрійованих земель та розміру експропріації до моменту зниження революційних настроїв і формування вигідніших умов для власників землі.

Селянські виступи початку 1921 р., маючи на меті захоплення поміщицьких земель, демонстрували, що зволікання з проведенням аграрної реформи може призвести до посилення селянських виступів. Значне занепокоєння у панівних груп викликала поява Соціалістично-комуністичної партії Румунії. Вважають, що не випадково остаточний варіант закону аграрної реформи був прийнятий на засіданні Палати депутатів парламенту 17 травня 1921 р., через 8 днів після відкриття Установчого з'їзду СКПР. В урядових колах розуміли, що створення такої партії зробить можливим підняття революційної боротьби мас. На засіданні Ради міністрів, де ухвалили арешт делегатів I установчого з'їзду СКПР, деякі члени уряду, серед яких були Т.Іонеску і Н.Тітулеску, висловили побоювання, що бунт, спричинений цим заходом, призведе до повстання народних мас. Керівні кола були зацікавлені в забезпеченні стабільності існуючого режиму, а прийняття остаточного закону про аграрну реформу вважалося необхідною умовою для стимулювання розвитку капіталістичних відносин у сільському господарстві. При цьому політичні діячі визнавали, що проведення аграрної реформи було потребою урядових кіл реагувати на можливі революційні події³¹. За таких обставин 17 липня 1921 р. був прийнятий закон про аграрну реформу для Олтенії, Мунтенії, Молдови і Добруджі, 30 липня 1921 р. – закон про аграрну реформу для Трансильванії, Банату, Крішани, Марамурешу і Буковини. Ці закони разом з важливими модифікаціями та доповненнями стали синтезом законів 1917–1920 рр., надавши їм остаточного вигляду і можливості здійснення аграрної реформи по всій території країни.

Та все ж на Буковині наділення селян землею мало свої особливості. Так, з ініціативи І.Флондора вже після приєднання Буковини до Румунії здійснювалися заходи з наділення селян землею, для чого потрібні були 68 тис. га, що могли вилучатися з володінь поміщиків, Православного релігійного фонду³². Вже у першій половині 1919 р. з'явився документ, що мав регулювати відносини в аграрній сфері на Буковині – “Загальні принципи аграрної реформи”. При цьому в окремих селах відбувалися самовільні захоплення землі (пов. Кимпулунг), а в ряді сіл – виступи селян, що придушувалися військами та жандармами (пов. Гура Гумора)³³. Принципи проведення аграрної реформи для Буковини були визначені дещо пізніше, 6 вересня 1919 р., з підписанням королем Фердинандом I декрету-закону, яким було визначено умови проведення реформи³⁴. Повноцінне проведення реформи розгорнулося на підставі закону про аграрну реформу для Буковини з 1921 р.

Здійснення аграрної реформи ніяк не було мирним процесом, а велося у частих конфліктах між поміщиками і селянами. Аграрна реформа після Першої світової війни здійснювалася представниками панівних класів, які намагалися максимально зберегти володіння, провівши при цьому обов'язкову за законом експропріацію³⁵. Також вони подбали про зникнення документів

місцевих комісій. Постанови щодо експропріації земель тих, які були відсутні за місцем проживання, інколи були обійдені.

Серед застосованих процедур з метою зменшення розмірів експропріації використовували ще переведення володінь у ті категорії, в яких розміри експропріації були меншими. Іншими словами, ті володіння, які розташовувалися у низовині, декларувались як ті, що розміщувалися на пагорбах, наступні, відповідно, у гірському районі³⁶. Переведенням затоплюваних земель у розряд оброблюваних і експропрійованих користувалися також, щоб уникнути експропріації незатоплюваних оброблювальних земель³⁷. Також у багатьох випадках мали місце інциденти, пов'язані з небажанням власників землі її втрачати та прагненнями селян отримати достатню для ведення господарства кількість землі. Наприклад, у с. Опришени, де не було поміщицького володіння, експропріювали землі осіб, що виїхали до Австрії, та частину земель Православного релігійного фонду, що орендувалася С.Парісером. Натомість у сусідньому с. Пояна між поміщиком Т.Грекулом та селянами відбувся конфлікт, який тривав з лютого 1921 р. та не був залагоджений до квітня 1923 р. В результаті опору поміщиків Теофіла та Іоанни Грекул з необхідних 782 га експропріювали 58 га 99 ар 22 м². Петиції селян стали підставою для роботи спеціальної комісії, але і вона прийняла рішення про додаткову експропріацію 16 га 9922 м². Дещо інакше відбулася експропріація поміщицької землі в с. Станівці. Тут у поміщика Нікуліци-Поповіча було експропрійовано 354 га 2053 м² землі. Своєрідно підійшли до питання наділення землею і у с. Тереблече, де примар та священник пообіцяли надавати землю лише тим, хто мав коня і реманент³⁸. У ряді випадків селяни мусили доводити, що вони мали права на отримання землі, як це було з інвалідами війни, які просили виділити їм землю навіть на початку 30-х років. Щоправда, і достатньо заможні селяни також наполягали на отриманні землі. Останні прохання задовольнялися не завжди³⁹.

Права інвалідів, удів та сиріт війни щодо отримання землі трактувалися законом від 4 липня 1930 р., де ці категорії розподілялися за преференціями. На підставі цього закону розглядалися питання наділення землею і таких категорій громадян⁴⁰. Для с. Опришени повіту Редець у 1932 р. на підставі згаданого закону було проведено наділення землею в розмірі 20 га 7500 м², які розділили між 40 жителями. Вартість 1 га складала 1704 леї⁴¹. На підставі закону про конверсію боргів від 7 квітня 1934 р. селяни мали повернути 30% вартості землі впродовж 17 років⁴².

Таким чином, спроби поміщиків зберегти від експропріації якомога більше землі викликали незадоволення і супротив у селян, який набрав різних форм – від апеляцій та процесів до локальних повстань. Вони зменшили можливості маневрування поміщиків. Але, незважаючи на всі її недоліки, аграрна реформа сприяла розвитку капіталістичних відносин у сільському господарстві, прискорила процес зростання економічного потенціалу країни і поліпшення становища значної частини селянства.

¹ Історія Румунії: В 2 т. /Виноградов В.Н. (отв. ред.) и др. – Т.1: 1848-1917. – М.: Наука, 1971. – С.170-172.

² Garoflid C. A.Problema agrară și deslegarea ei (Reimpresiunea ediției publicate în anul 1908). – Iași; 1917.

³ Garoflid C. Chestie agrară în România. – București, 1920.

⁴ The agrarian reform in Roumania and its consequences. From the last official figures till the end of 1924. – București: Cartea Românească, 1925.

⁵ Patrașcanu L. Reforma agrară în România Mare și urmările ei //Patrașcanu L. Studii economice și social-politice: 1925-1945. – București: Editura politică, 1978. – P.9-129.

⁶ Dobos F. Zece ani de viață agricolă în Bucovina //Zece ani dela unire.- Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1928. – P.151-177.

⁷ Istoria Romanilor. – Vol. VIII: România întregită (1918-1940). /Coord. Acad. Dan Berindei. – București., 2003.

⁸ Hrenciuc D. Provocările vecinătății: Ucrainenii Bucoveneni în Regatul României Mari (1918-1940). Contribuții. – Iași: Tipo Moldova, 2010. – P. 226-236.

⁹ Піддубний Г. Буковина, її минуле і сучасне. Суспільно-політичний нарис із малюнками і мапою Буковини. – Харків: Держвидав України, 1928; Компанієць І.І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900-1919 роки). – К.: Вид-во АН УРСР, 1960.; Курило В.М. У боротьбі за визволення. Револуційно-визвольний рух на Буковині у 1922-1940 роках. – Львів: Вид-во ЛДУ “Вища школа”, 1977; Курило В., Ліщенко М., Романець О., Сирота Н., Тимошук Б. Північна Буковина, її минуле і сучасне. – Ужгород: Карпати, 1969; Нариси з історії Північної Буковини (В.М. Ботушанський, А.М. Глуговський, І.А. Грищенко, І.І. Компанієць та ін.). – К.: Наук. думка, 1980; Кобилянський С.Д. З історії проведення аграрної реформи на Північній Буковині під час окупації краю буржуазно-поміщицькою Румунією //Минуле і сучасне Північної Буковини. – Вип.1. – К.: Наук. думка, 1972. – С.40-51; Кобилянський С.Д. Селянське питання Північної Буковини на сторінках газети “Боротьба” (листопад 1925 р. – листопад 1928 р.) //Минуле і сучасне Північної Буковини. – Вип.2. – К.: Наук. думка, 1973. – С.67-74; Руснак О. Аграрна політика румунського уряду в Північній Буковині та Хотинщині (1918–1926 рр.) //Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка. Історичні науки. – Т.19: На пошану академіка Смоля В.А. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. – С.225-234.

¹⁰ Istoria Romanilor... – P. 49-50.

¹¹ Ibidem. – P. 51.

¹² Ibidem. – P. 54-54.

¹³ Garoflid C. Chestie agrară în România... – P. II.

- ¹⁴ Constituția din 1 Iulie 1866 Hamangiu C. Codul General al României. – Vol.I:Legi uzuale. – București,1903. – P.7.
- ¹⁵ Компанієць І.І. Становище і боротьба трудящих мас... – С.215, 217-218; Dobos F. Zece ani de viața agricolă... – P.154.
- ¹⁶ Patrascanu L. Reforma agrară... – P.50, 51, 57, 125.
- ¹⁷ Legea pentru reforma agrară din Basarabia din 13 Martie 1920 //Hamangiu C. Codul general al României. Legi uzuale. 1919-1922. – Vol. IX-X. – București: Editura librării "Universală", 1923. – P.265-270; Legea pentru reforma agrară din Bucovina din 30 Iulie 1921 // Ibidem. – P.815-833.
- ¹⁸ Patrascanu L. Reforma agrară... – P.59, 61.
- ¹⁹ Ibidem. – P.64, 66.
- ²⁰ Ibidem. – P. 66, 69-70.
- ²¹ Нариси з історії Північної Буковини... – С.271.
- ²² Піддубний Г. Буковина, її минуле і сучасне... – С.167, 169; Dobos F. Op. cit. – P.158, 159, 162.
- ²³ Patrascanu L. Reforma agrară... – P.66-67; Кобилянський С.Д. З історії проведення аграрної реформи на Північній Буковині... – С.41-42.
- ²⁴ Patrascanu L. Reforma agrară... – P.84; Кобилянський С.Д. З історії проведення аграрної реформи... – С.42-47; Час.- 1937.– 30 грудня; Піддубний Г. Буковина, її минуле і сучасне... – С.170, 172-173.
- ²⁵ The agrarian reform in Roumania and its consequences from the last official figures till the end of 1924. – Bucuresti: Cartea Romaneasca, 1925. – P. 4; Кобилянський С.Д. З історії проведення аграрної реформи... – С.44; Курило В.М. У боротьбі за визволення... – С.23.
- ²⁶ Час. – 1931. – 16 липня; Кобилянський С.Д. З історії проведення аграрної реформи... – С.48, 50-51; Піддубний Г. Буковина, її минуле і сучасне... – С.171; Державний архів Чернівецької області. – Ф.12. – Оп.1. – Спр.1552. – Арк.2,5.
- ²⁷ Relații agrare și mișcări țărănești în România... – P. 546.
- ²⁸ Legea pentru Reforma Agrară din Bucovina (Publicată în Monitorul Oficial No. 93 din 30 iulie 1921). București. – Part. II., capit. IX., Art.61. – P. 24.
- ²⁹ Relații agrare și mișcări țărănești în România... – P. 558.
- ³⁰ Ibidem. – P. 564.
- ³¹ Relații agrare și mișcări țărănești în România. /Inst. de Istorie. – București.: Editura politică, 1967. – P. 543.
- ³² Hrenciu D. Provocările vecinătății... – P.227.
- ³³ Ibidem. – P. 230-231.
- ³⁴ Див.: Hrenciu D. Provocările vecinătății... – P. 232-233.
- ³⁵ Relații agrare și mișcări țărănești în România... – P. 569.
- ³⁶ Adevărul. – 1921. – 1, 2 iulie.
- ³⁷ Adevărul. – 1923. – 5 aprilie.
- ³⁸ Covalciuc D. Oпришені, un sat la răspântiile istoriei. – Cernăuți: Zelena Bucovina, 2008. – P. 180-181.
- ³⁹ Ibidem. – P. 181-183.
- ⁴⁰ Ibidem. – P.184-185.
- ⁴¹ Ibidem. – P.186.
- ⁴² Ibidem. – P.187.

УДК:94(100) "1941/1945":27

© Ольга Онутчак (Чернівці)

ЕВОЛЮЦІЯ “НІМЕЦЬКОГО ПИТАННЯ” У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ЗАХІДНИХ ДЕРЖАВ та СРСР У ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті автор розглядає проблему міжнародного врегулювання так званого “німецького питання”, його виникнення, формування та еволюцію у ході Другої світової війни. Подається періодизація основних етапів історії цього питання у 1941 – 1945 рр.

Ключові слова: “німецьке питання”, поділ держави, післявоєнне врегулювання, держави-союзники, зони окупації, зона “Великого Берліна”.

Онутчак О.

Эволюция “германского вопроса” во внешней политике западных государств и СССР в период Второй мировой войны

В статье автор рассматривает проблему международного урегулирования так называемого “германского вопроса”, его возникновение, формирование и эволюцию в ходе Второй мировой войны. Подается периодизация основных этапов истории этого вопроса в 1941–1945 гг.

Ключевые слова: “германский вопрос”, разделение государства, послевоенное урегулирование, государства-союзники, зоны оккупации, зона “Большого Берлина”.

Onutchak O.

The Evolution of “German Question” in the Foreign Policy of Western Powers and USSR in World War II Period

In this article the author considers the problem of international settlement so-called “German question”, its appearance, formation and evolution during World War II. Periodization of main stages in the history of this question in 1941 – 1945 is provided.

Key words: “German question”, separate of state, postwar settlement, state-allies, zones of occupation, zone “of Great Berlin”.

Політика великих держав-переможниць стосовно “німецького питання” завжди була об’єктом активного вивчення німецькими та російськими істориками. Але доки існувала “холодна війна” та дві самостійні німецькі держави, об’єктивно висвітлювати цю проблематику було складно. Для